

в області охорони навколишнього природного середовища, збереження здоров'я та генетичного фонду людини, безпеки та благополуччя населення [7, с. 25].

Нормальний якісний та кількісний стан ґрунтів є запорукою, насамперед, продовольчої безпеки України. На законодавчому рівні під охороною ґрунтів розуміється система правових, організаційних, технологічних та інших заходів, спрямованих на збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, їх захист від деградації, ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій та забезпечення екологічної безпеки довкілля [4]. Охорона ґрунтів є складовою проблеми охорони земель, що у свою чергу є складовою охорони навколишнього природного середовища (довкілля). У підсумку від стану охорони ґрунтів залежить здоров'я та життя людини. Ці чинники обумовлюють потребу та необхідність в належній правовій охороні ґрунтів. Саме встановлення кримінальної відповідальності за посягання на ґрунти вбачається найбільш дійовим засобом їх охорони від злочинних посягань.

У чинному КК України передбачено декілька норм, що забезпечують правову охорону ґрунтового покриву земель, це ст. 239-1 «Незаконне заволодіння ґрунтовым покривом (поверхневим шаром) земель», ст. 239-2 «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах» та ст. 254 «Безгосподарське використання земель». Означені кримінально-правові норми об'єднують спільні, характерні лише для них предмети злочину – ґрунтовий покрив (поверхневий шар) земель. При цьому, у кожному окремому злочині присутній свій особливий предмет. Так, наприклад, лише в ст. 239-1 КК України прямо говориться про незаконне заволодіння ґрунтовым покривом (поверхневим шаром) земель. У ст. 239-2 КК України встановлена відповідальність за незаконне заволодіння поверхневим (ґрунтовым) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах. А в ст. 254 КК України сказано, що покарання встановлене за безгосподарське використання земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату родючості, виведення земель із сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту.

Головною цінністю ґрунтового покриву землі є його родючість. Родючість ґрунту – це здатність ґрунту задовольняти потреби рослин в елементах живлення, води, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту [4]. Родючість ґрунту виступає обов'язковою ознакою земель сільськогосподарського призначення. Як вірно зазначається у літературі, посягання на поверхневий шар ґрунту призводить ще до одного негативного наслідку – втрата земельною ділянкою властивостей сільськогосподарського угіддя та засобу сільськогосподарського виробництва [8, с. 485]. Виходячи з цього треба виділяти дві складові при кримінально-правовій охороні ґрунтів: екологічна та господарський (виробничий або ж сільськогосподарський).

Кримінально-правовими нормами (ст.ст. 239-1, 239-2, 254 КК України) охороняється як ґрунтовий покрив (поверхневий шар) земель так і ґрунтова маса. Об'єктом правової охорони ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель є ґрунти в їх природному стані, тобто ґрунти, що становлять поверхневий шар земельної ділянки, об'єктом правової охорони ґрунтової маси є відокремлена від материнської основи певна маса природного матеріалу [9, с. 178]. У зв'язку з цим треба зазначити, що у складі незаконно заволодінні ґрунтовым покривом (поверхневим шаром) земель треба говорити про ґрунтову масу ділянки земель сільськогосподарського призначення; у складі незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах також необхідно говорити про ґрунтову масу земель водного фонду; у складі безгосподарського використання земель треба говорити про ґрунтовий покрив земель сільськогосподарського призначення. Логічним, у зв'язку з цим, буде твердження про те, що у цьому контексті треба говорити про кримінально-правову охорону як ґрунтів, що знаходяться на землях сільськогос-

подарського призначення так і ґрунтової маси, як земель сільськогосподарського так й іншого призначення.

Наприкладі викладеного треба зробити наступні висновки. По-перше, ґрунти в Україні на законодавчому рівні визнані об'єктом особливої охорони. По-друге, найдієвішим заходом правової охорони ґрунтів є кримінальна відповідальність за посягання на них. По-третє, кримінально-правова охорона ґрунтів передбачена у ст.ст. 239-1, 239-2, 254 КК України. По-четверте нормами кримінального права охороняються як ґрунтовий покрив – ґрунти у їх природному стані, тобто матерія, що є невід'ємною із земельної ділянки так і ґрунтова маса – ґрунти, що відокремлені від материнської основи земельної ділянки. По-п'яте, кримінально-правова охорона ґрунтів в Україні потребує постійного вдосконалення та оптимізації.

Література:

1. Митрофанов І.І. Злочини проти довкілля: навчальний посібник / І.І. Митрофанов, А.М. Прутула. – Суми: Університетська книга, 2010. – 205 с.
2. Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання / А.М. Шульга. – Х.: НікаНова, 2012. – 192 с.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Про охорону земель: закон України від 19.06.2003 р. № 962 – VI: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
6. Земельне право: підручник / М.В. Шульга, Н.О. Багай, В.І. Гордєєв та ін.; за ред. М.В. Шульги. – Х.: Право, 2013. – 520 с.
7. Гавриш Н.С. Правова охорона ґрунтів в Україні. – Одеса, 2008. – 228 с.
8. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія / Кулинич П. Ф. – К.: Логос, 2011. – 688 с.
9. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика: [практ. пос.] / О.О. Дудоров, Д.В. Кменський, В.М. Комарницький, М.В. Комарницький, Р.О. Мовчан / за ред. О.О. Дудорова; МВС України, ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 616 с.

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ЗЛОЧИННОСТІ І ЇХ ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО

Сметаніна Н. В.

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

У сучасному суспільстві проблема дослідження соціальних наслідків злочинності є однією з найактуальніших, виступає важливим об'єктом вивчення у кримінологічній науці, науці кримінального права та практиці боротьби зі злочинністю. Соціальні наслідки злочинності мають віддалений характер, породжують механізми тіншової економіки, віктимізації населення в суспільстві, невдовіри громадян до правоохоронних органів, соціально-негативного клімату в державі. Вони є сьогодні потужним ресурсом, що відображують реальний стан злочинності та її криміногенний потенціал, вимагають сучасних

підходів і кримінально-правової оцінки, адже фактично вони ставлять питання про можливість існування як самого суспільства, так і безпечного життя громадян вже у новому, постінформаційному суспільстві.

Проблема визначення соціальних наслідків злочинності вимагає сьогодні нового кримінологічного розуміння, відмови від спрощених підходів до цього важливого і складного питання, більшої уваги у науковій літературі. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядалися у працях таких відомих вчених, як Ю.М. Антонян, М.М. Бабасв, А.М. Бойко, В.В. Голіна, Б.М. Голованік, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, С.М. Ішпаков, В.Ю. Квашиє, Л.В. Кондратюк, О.Г. Кулик, В.В. Лунєєв, В.С. Овчинський, Л.І. Романова, В.І. Шакур та інші.

Значної уваги потребує дослідження змісту соціальних наслідків злочинів, їх врахування при визначенні «ціни» злочинності. Важливо класифікувати соціальні наслідки злочинів за ознаками змісту шкоди, об'єкта кримінально-правової охорони, тяжкості наслідків, часу настання суспільно небезпечних наслідків, наслідків злочину як фактора, що породжує нове порушення кримінально-правової охорони, сфери життєдіяльності, у якій відбулося нанесення шкоди [1, с. 172-177].

Страх перед злочинністю і усвідомлення потенційної можливості стати жертвою злочину у сучасному суспільстві помітно зріс (у порівнянні з 80 – 90 роками минулого століття) і є для людини більш актуальним, ніж, наприклад, страх старості або хвороби [2, с. 116-119]. На тлі цього відбувається зміна суспільної самосвідомості, розвивається звикання до життя у суспільстві, в якому існує об'єктивна загроза життю людини [3, с. 77-83]. Так, Г.А. Аванесов підкреслює, що злочинність проявляє себе найбільш небезпечно тоді, коли кожна людина відчуває її активний вплив на себе і на близьких людей, відчуває реальну загрозу, що заважає їй нормально жити і працювати [4, с. 14].

«Ціна» злочинності у кримінології сьогодні є ключовим елементом характеристики самої злочинності та складовою інформаційної моделі злочинності. Під «ціною» злочинності слід розуміти прями та побічні витрати фізичного, матеріального, морального, духовного характеру, яких зазнає держава і суспільство внаслідок вчинення злочинів, спрямовані на подолання наслідків злочинних діянь, утримання всієї правоохоронної, пенітенціарної системи, та інших інститутів держави, а також сукупні активи злочинних угруповань і їх витрати на підтримку своєї злочинної діяльності [5, с. 15]. Поняття «ціни» злочинності ми використовуємо не у меркантильному розумінні, оскільки це умовне поняття, що має збірний характер і відображає як вартісний вираз злочинного потенціалу суспільства, так і соціальні наслідки злочинності для суспільства.

«Ціна» злочинності дає уявлення про обсяг і характер прямого і непрямого збитку, суспільно небезпечних наслідків, яких завдає злочинність суспільству (із перерахунком збитку на матеріально-грошові витрати) [6, с. 25]. Прямий збиток майнового (матеріального) характеру обчислюється у грошовому виразі. Сюди належать кількість летальних наслідків, настання інвалідності потерпілих, виплати їм за лікарняними листками, додаткові витрати на їх лікування, страхові виплати, проведення психологічної реабілітації. До непрямого збитку від злочинності належать кошти, що витрачаються державою на боротьбу зі злочинністю, і вартісний вираз її негативних соціальних наслідків (дезорганізація сім'ї, зниження продуктивності праці, додаткове навантаження на інститути соціалізації і ресоціалізації тощо), утримання правоохоронної системи, різноманітних охоронних, фінансово-ревізійних структур, витрати на навчання і підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів, витрати на наукові розробки (дослідження), вартість захисних систем, матеріальні витрати, пов'язані із розслідуванням і розглядом кримінальних справ. Пропонуємо також до непрямого збитку від злочинності включати зловживання із боку представників правоохоронних і судових органів, а також породжену механізмом криміналізації тіньову економіку. І це ще неповний перелік прямого і непрямого збитку, адже ввечерню переліку цих збитків не існує у кримінологічній науці, а можливість

підрахунку зазначених збитків у грошовому еквіваленті в певних випадках носить лише штучний характер.

Вважаємо, що прямий збиток від злочинності має бути поділений на прямий збиток матеріального характеру і прямий збиток особистого характеру. Особливо складні для визначення і підрахунку наслідків злочини, що вчинені щодо окремої особи [1, с. 175-176]. Можливо підрахувати витрати на лікування і лікарські засоби людини, що стала жертвою злочину (прямий матеріальний збиток), але складно, навіть неможливо визначити у грошовому еквіваленті моральні і психологічні втрати, образу честі і гідності, зміну ставлення особи до навколишнього середовища і самої себе після вчиненого злочину (прямий особистий збиток). До того ж різні люди неоднаково переживають наслідки злочину, особливо моральне і психологічне напруження зростає, коли мова йде про вбивства, нанесення шкоди здоров'ю, зґвалтування і т.д. Досліджуючи феномен наркозлочинності, Л.І. Романова підкреслює, що виміряти і оцінити у грошовому еквіваленті всі наслідки шкоди, що настає у результаті розповсюдження в суспільстві захворювання наркоманією, надзвичайно складно, наслідки розтягнуті у часі і стають очевидними лише у майбутньому, коли виправити ситуацію неможливо, і пропоную до «ціни» злочинності включати також витрати на лікування і психологічну реабілітацію членів родини наркозалежної особи [7, с. 8-37].

Подібні висновки вчених змушують замислитись над необхідністю поділу шкоди від прямих і непрямих збитків від злочинності на видиму та невидиму (приховану) шкоду (таку, що має віддалений характер і яку можна підрахувати лише у майбутньому).

Якщо під збитками від злочинності («ціною» злочинності) розуміти всі матеріальні і нематеріальні втрати держави і громадян, що є наслідком вчинених злочинів, то відомості про матеріальні збитки від злочинності, що наведені у офіційній статистиці, здаються незначними. До того ж ведеться облік лише матеріальних збитків, порядок підрахунку яких і групи злочинів по цих збитках у офіційній статистиці не відображаються. Широке тлумачення зазначених збитків є надзвичайно важливим для кримінологічної науки і системи запобігання злочинності. Адже неможливо протидіяти злочинності у цілому, більш детальне відображення збитків від злочинних діянь за окремими групами злочинів надасть можливість посилити запобіжні заходи.

Окремі вчені звертають увагу на необхідність визначення «сукупної» ціни злочинності для суспільства і зазначають, що визначення «ціни» злочинності у сучасних реаліях є надзвичайно складним питанням, яке вимагає не лише аналізу зареєстрованої злочинності, а й постійного, широкого і багатоступінчатого репрезентативного опитування населення (як мінімум, щороку або два рази на рік), розробки відповідних методик визначення «ціни» злочинності [8, с. 36-56].

Як відомо, соціальні наслідки злочинів живуть набагато довше, ніж самі злочини. Вони мають деструктивний вплив на суспільство, руйнують різноманітні сфери життя і діяльності людей, духовну культуру суспільства. Врахування соціальних наслідків злочинів при побудові інформаційної моделі злочинності сприятиме визначенню найбільш криміналізованих сфер суспільного життя, і як наслідок ефективному запобіганню злочинним проявам у сучасному суспільстві.

Література:

1. Антонян Ю. М. Кримінологія : учеб. для бакалавров. – М. : Юрайт, 2012. – 523 с.
2. Васильченко Г. С. Страх перед преступностью в современном обществе // *Правова держава*. – 2001. – № 3. – С. 116–119.
3. Ройбанд К. Х. От истерии вокруг преступности к нормальному состоянию? // *Социологические исследования*. – 2001. – № 11. – С. 77–83.

4. Авансов Г. А. Преступность и социальные сословия. Криминологические рассуждения: моногр. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 79 с. – (Серия «Научные издания для юристов»).

5. Сметанина Н. В. Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській криминології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – 20 с.

6. Криминологія: підруч. / В. В. Голіна, Б. М. Головін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головіна. – Х.: Право, 2014. – 440 с.

7. Романова Л. И. Наркопреступность: цена, характеристика, политика борьбы: моногр. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 304 с.

8. Лунеев В. В. Социальные последствия, жертвы и цена преступности // Государство и право. – 2009. – № 1. – С. 36–6.

СОЦІАЛЬНЕ ПІДґРУНТЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПЕК УКРАЇНИ

Фінчук В. В.

*здобувач кафедри адміністративного та кримінального права юридичного факультету
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпропетровськ, Україна*

В Україні паливно-енергетичний комплекс є базовою галуззю розвитку всієї економіки держави. Саме даний комплекс був і залишається досить привабливим для кримінальних структур.

У будь-якій державі чи суспільстві джерелом причин і умов злочинності є соціальні суперечності, їхні негативні протилежності та ступінь загострення. Система таких суперечностей різноманітна: між новою і старою, боротьба між якими становить основу прогресу, класові та інші соціальні суперечності.

Соціальні відносини, в яких особа почуває себе не на рівні з іншими, ураженою, завжди мають протестуючу поведінку, а в крайньому своєму виразі – злочинну. Рідко можна зустріти людину, яка була б повністю задоволена своїм станом в суспільстві. Це відбувається тому, що людина схильна до переоцінки самої себе. Однак багатосторонність її соціального буття, як правило, втримує баланс виникаючих протиріч, і людина живе в суспільстві як його член, хоча може бути і не повністю задоволеною своїм становищем, але підпорядковується закономірностям суспільства і держави.

Соціальні відносини людини існують на макро- і мікрорівнях. Макрорівень представляє собою і відношення людини з суспільством і державою в цілому, і його виробничі відносини (включаючи освіту, спеціальність, роботу, громадську діяльність і т.п.), і права людини. Причому суспільство розраховується за зневажені людські права високою злочинністю.

Найбільш вразливими соціальними відносинами в цьому плані виступають національні відносини і відносини рівності.

У вітчизняній криминології стверджували, що національні протиріччя – це також причини злочинності, то мова йде не про національність, а про ті конфліктні ситуації, які народжені протиріччями соціального плану. Види злочинності відображають також і національні проблеми, відносини мають і прямі, і зворотні зв'язки.

До останнього часу злочинність на ґрунті міжнаціональних конфліктів не була так розповсюджена і політизована, як зараз. Національна ворожість і ненависть, яка виникає у зв'язку з необдуманими і легковажними лозунгами про суверенітет стали причинами багатьох тяжких злочинів, які стимулюють ріст крадіжок, а особливо в палив-

но-енергетичному комплексі. Соціальне життя людей в таких умовах стає нестерпним. Воно викликає не тільки різні ексцеси і відповідні злочини, але і невпевненість і надругу, постійний страх, нервові стреси, психічні захворювання.

Загальні конфлікти загального плану, які призводять до скоєння злочинів, можуть відображати також незадоволення людини своїм статусом, отриманою освітою, обстановкою в трудовому колективі, в якому або є конфлікти, або існує беззаконня, злочинна поведінка посадових осіб. Буває й таке, що ситуація, яка склалася втягує людину в злочинну діяльність.

На злочинність впливає не тільки конкретне виявлення соціальних конфліктів і несправедливості, але і загальна атмосфера в суспільстві.

Виявлена одна загальна криминологічна закономірність: чим нижче рівень культури, вихованості та освіченості злочинців, тим грубіше по характеру і примітивніше по мотивації скоєний ними злочин. Чим вища освіта і соціальний статус злочинця, тим витончені способи скоєння злочинів, хоча в кінцевому випадку вони такі ж небезпечні, як і інші види злочинності.

Міжособистісні конфлікти, які виникають на ґрунті незадовільного соціального буття людини і відносин, які складаються внаслідок цього, небезпечні тим, що вони або виникають не очікувано, але як результат накопичення невдоволення на протязі довгого періоду і тому важко їх розпізнати і попередити, або починаються практично з перших днів спільного життя і з кожним наступним днем (періодом) стають все більше нестерпними, приходячи в кінцевому випадку до злочину.

Потрібно мати на увазі, що соціальні конфлікти дуже різноманітні і їх більшість може виявлятися як суспільством і його соціальними осередками на різних рівнях в процесі їх практичної діяльності, так і правоохоронними органами, в першу чергу міліцією і слідчими органами. Але заходи попередження злочинів в таких випадках повинні мати загально соціальний характер.

Головна мета таких заходів складається з підвищення рівня соціальної забезпеченості населення, поліпшення якості життя, гарантування високої оплати праці, турботу про житлові, медичні, побутові умови як в містах, так і в сільській місцевості, все ще є відстаючою від міст в багатьох життєво важливих сферах.

Як відзначав М. Манхейм: «кожне суспільство має такий тип злочинності та злочинців, що відповідають його культурним, моральним, соціальним, релігійним і економічним умовам» [6, с.422]. Далі він додає, що злочинність – це «глибоко закореніла хвороба нашого суспільства» [6, с.472]

Причини злочинності потрібно шукати і в моральному стані суспільства, в наявності або відсутності тих чи інших моральних цінностей і установок.

Кетле вивів «схильність до злочину» залежно від статі, професії, виховання, клімату і пори року. Він підкреслював: злочини викликає різка зміна в житті від добробуту до убогості. Зубожілий завжди має спокуси. За висновком Кетле, щоб злочин здійснився, необхідні три умови: воля вчинити злочин, що залежить від ступеня моральності людини, сприятливі умови для злочину і можливість використовувати ці умови [1, с.16].

Дослідження злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України проводилися за віком, статтю, національністю, професією й освітою злочинців, економічними умовами та порою року.

Основними місцями вчинення злочинів на об'єктах ПЕК були лінії електропередач, приміщення на території шахт, вагони з вугіллям, підприємства енергетики та нафтогазу. На їх частку припадає близько 85% всіх злочинів, які нами досліджувалися.

Проведене дослідження показало, що злочини у сфері ПЕК вчиняються здебільшого чоловіками 30-50 років, які мають визначений соціальний статус, досвід роботи та у зимовий період (22%), найменша кількість припадає на осінній період (8,6%). Це по-